

A ÁREA: USOS E COSTUMES

LAVADEIROS

FONTES

FERVENÇA

POÇAS

DE REGAR

INTRODUCCIÓN.

A auga é indispensable para a vida.

As fontes, pozos, de lavar ou lavadeiras e pozos, de regar son exemplo do esforzo colectivo por procurar seu aproveitamento para fins domésticos e agrícolas.

Son testemuña doutra forma de vida máis dura e difícil, con os avances e comodidades dos que dispoñemos hoxe; lugares de encontro e conversa e tamén causa de desencantos, discusións e liortas. **M**otivo de inspiración para a creatividade literaria escrita ou de tradición oral en forma de cantigas, contos lendas e poemas.

Con este traballo queremos recuperar da memoria dos nosos maiores, un anaco da súa historia cativa. **C**oñecer e saber da necesidade e importancia destas construcións hoxe en moitos casos en derusa.

Valorar máis, recabe, a importancia da auga.

Concella de Pontevedra declarou o ano 2006 como "Ano da auga", queremos ademais con este traballo apoiar esta proposta.

Marzo de 2006

4º curso de Primaria

C.E.I.P de Ponte Sampaio

OS MANANTIAIS.

"Agora que te estás peironda
donde nace á auga fría;
¡a quen dín o corazón!
a quen non ó merecía. "

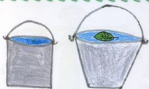
(cantiga popular)

Os manantiais, normalmente, atopábanse nas partes medias ou baixas dos vales, de onde se aproveitaban as augas para as distintas necesidades dos veciños e veciñas.

Saía do lugar de **nacemento** ben fose fonte, reguileo ou mesmo regato ou río, de onde se aproveitaban para lavar e para distintos usos domésticos e agrícolas.

AS FONTES.

A auga para cociñar, con fins tales como comida, cuido personal atendenos animais (poucos, galinhas,...) e tamén para regar a horta, fover sulfato, lavar lencas, ... acorrendovos en distintos envases, normalmente metálicos, de zinc ou galvánico. Tamén os baldos de madeira.

caldeiros

calderetas

balde

(Cantiga popular)

"Prende, salgueirinha prende,
 veira da fonte pequena;
 tamén os meus ollos prenden
 nos ollos dunha nena."

sella

Esta era case sempre tarefa de nenos, nenas e mulleres. Había distintas formas de transportalos: na cabeza levaban xeralmente as mulleres, e as veces tamén os homes; **balde** de base máis ancha facendo un **mullido** cun pano envolado en espiral, que servía de apoio; **nas mans, na cabeza** e **nas mans**, ou **colgando dun pas** os **caldeiros** e **calderetas** á estilo chinés.

colgando dos pés
&
estilo chinés

nas mans

na cabeza e nas mans

“Señora Santa María
velai vai polo monte
cuha vela na man
vairas ensinar as fontes.” (Cantiga popular)

Como a maioría dos recipientes non tiñan tapa ou **testo** metíanse unhas follas de herba, fento ou follas de castiños para que a auga non **balducara** e dicir, se saíse do envase, se derramase no chan ou caese polo lombo do portador ou portadora, cos conseguinte molladuras.

As distancias que se percorrían eran variables dependendo da proximidade da fonte, podendo incluso chegar a 300 metros.

Na verán había que facer cola porque a manantial das fontes era pequeno. Se a fonte habitual recalcaba procurábase auga noutra fonte próxima.

As vacas, bois, cabalos... bebían xeralmente nas fontes, pero tamén en requieiros e pozos de regar sempre que a auga non procedese do lavaseiro, por mor do xabón, etc.

LAVADEIROS

"Mira nai, mira raiciria
mira nai, non teus outra,
unha mañán de sciada
mandoume lavar a roupa." (Cantiga popular)

Os lavadeiros ou pozos de lavar son estanques construídos con esa finalidade que recollen a auga das fontes. Situados ó pé das mesmas eran ademais centros de titulia e crítica entre as mulleres, sendo non de liortas e prelexar.

A zona de lavar era a máis alongada da fonte e a máis cercana, a de entrada de auga limpa, utilizábase para **enxauçar** ou **aclarar** a roupa na lavada. En ocasións os lavadeiros estaban compartimentados delimitando perfectamente ambas zonas. A de aclarar máis pequena cía de lavar.

A roupa portábase en tinas metálicas (máis tarde plásticas) na cubera co **mulido** e delicias do braso.

POZAS DE REGAR

Recollense a auga que rebosa dos lavadeiros, de fontes, ... e as pozas de regar. Esta auga había que repartila, e para iso había dous sistemas de reparto da auga: "A utapa" e a "Rolda".

Na primeira ou de inverso "A utapa" podíase regar con do outros regantes non estes puzentes regando. En canto se vai se se podía "recar" a auga para tás leira. Había regantes que paraban a noite tendo conta da auga.

A "Rolda" é un sistema máis complexo empregado no uso para as hortas e millos.

No mes de San Xaón (xuño) os regantes limpian as pozas e regos principais. A "Rolda" normalmente entraba en funcionamento o día de San Benito (11 de xullo) e acababa o día da Franqueira (8 de setembro).

Para proceder ó reparto da auga tiñase en conta para certos regantes dadas o manantial cada 24 horas. Segundo a extensión de terra podía corresponder un día, unha mañá, unha noite (a auga que conta a poua nesa fracción de tempo). Moitos documentos de propiedade de terras recollen esta "posesión".

rolva a auga, e que nos dá idea da súa importancia.
Cando as leiras eran pequenas repartiase a auga en
quintóns ou cuateróns.

Esto facíase cada día segundo a cantidade de auga que se
xuntara na poza: Colliase unha cana e un xunco ou herba gro-
ra, facíase tantas partes iguais

"Cala"

como foren precisas para o que se ía contando o xunco ata ter
a medida exacta do "quintón ou cuaterón". Logo parábase a
medida a unha cana que facía de "cala" e facíase lle unha en-
talla na que se metía unha palleta secada da mesma cana.
Segundo as tamañas das leiras, había quen tiña 2 quintóns,
4, 1, etc. A "cala" ou cana sempre se poñía nunha pedra co-
locada de mutuo acordo nun lugar determinado dentro da
poza.

Para regular a cantidade de auga que debía saír polo "o-
llino"

"Ollino"

empregábase unha pedra que facía de chave de pozo, e que ía
átrazando no "ollino" segundo o caudal desaxado.

Para tapar a poza usábase "terción". Poníase un terción unha pedra encima para que aguantase a forza da auga. As veces era problema buscar un terción preto da poza, pois como mínimo se usaban 3 cada día e, ás veces, no venían non os había.

Se queres que a auga corra
quítalle o terción á presa;
obrideite, queridido " (antiga popular)
obrideite, non me persas.

Unha vez de auga que perdían as pozas ou a que se levaba cando estaban cheas "o pé", que normalmente era guiado para a leira de máis lonxe da poza co fin de que fose mollando o rego principal e así aproveitar máis auga.

Unha vez que a auga chegaba á veiga, distribuíase facendo franxas de terros duns 2 metros de ancho chamadas "leiras" mediante regos. Para regar ían 3 persoas, unha regaba e a outra cambiaba a auga de rego, que se chomaba "tol".

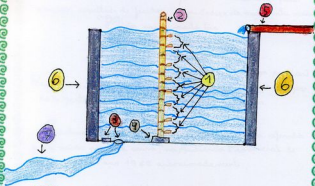

"Tol"

"Raqueiro"

Para entolar ou cambiar a tol moitas veces ía un neno.

1 **Uíñóns** - cuarteróns.

2 **Ala** ou **cano** para medir a cantidade da auga repartida entre os regantes.

3 **Alleiro** ou saída da auga e pedra **esca** que se **lá** regulando a cantidade da auga.

4 **Pedra**, punto de referencia para poñer a cana e medir.

5 **Entrada** do manantial á presa.

6 **Paredes** da presa.

7 **Rego** principal, polo que **lá** a auga para as distintas léiras dos regantes.

Por liantas por causa da auga había verdadeiras pele-
zarcon resultado de feridas, enemidades e ata mortes entre veciños.

"Miria nai e maila lúa
quedaron no río buscando
por culpa dunha galinha
que tiña amor co galo." (Cantiga popular)

Resolvíanse, ás veces, coa intervención da xustiza chegan-
do a gastar en pleitos máis do valor das leiras.

Entón D. Manuel S. Samora unha anécdota referida
a un xuíro por esta causa, na Audiencia Provincial de
Pontevedra no ano 1962 aproximadamente.

Farel:

Es triste y lamentable que las pueras y cristalinas aguas
cantadas por nuestra insignie poeta P. Avalia de Castro, nos
traigan hoy ante este tribunal por una reseta con resulta-
do de lesiones.

Juíz: (Despois de golpear un martelo sobre a mesa)

"Éxire su reseta de... rollor y vamon al grano!"

Amin, e xa para rematar, indícaa a importancia das pe-
ras de regar e **regueiros de auga** limpa na época da macta-
na, pois era este o lugar onde as mulleres lavaban inter-
tinos "estripas" do porco para logo facer chamiseros ou
morcillas.

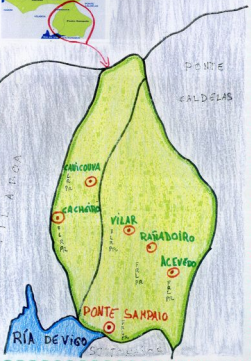
"Dixenche que sí, que sí,
o perar o regueiro;
agora que xa o parei
perdinche todo o varioto."

- F = FONTES
- △ = LAVABEIROS
- R = RÓDUCIROS
- PR = PRAZAS DE REGAR

PILA DOA

PONTE
CALDELAS

RÍA DE VIGO

PONTE SANDAIO

ACEVEDO

PONTE E LAVADERO DA
FONTIÑAS

PONTILLÓN

LAVA DETRO DA
PRESA

PONTILLÓN

POZO DARRIBA

PONTE E LAVADEIRO
DA PRESA

POZOLIZÑO

· CACHEIRO ·

POÇA DA VEIÇA
DE ABAIXO

LAVADIEIRO PÚBLICO
DE CACHEIRO

POÇA DO REGUEIRO

FONTE DE XIAU

POÇO DA NINA

REGUEIRO DE S. ANA

RIO DO REGUEIRO

POZA DO REGUEIRO 2

LAVADIA PUBLICA DE
CACHUEIRO 2

REGUEIRO DE
SANTA 2

· CANIBOVA ·

LAVADORA A FAREJA

POÇA DE REBODELO

POÇA DO CAMPO

LAVADORA DO VIZINHO

LAVADEIRO DO CAMPO

POÇO DE FARSA

LAVABEIRAS E PONTE
A REGUEIRA

REGUEIRO
A REGUEIRA

POSA A REGUEIRA

POSO DA LAJE
E PERUENSA

LAVABEIRAS e POZO

~ PONT E SAMPAIO ~

P E R REIGOURA

POZO
NEIRO

POZA
DO REGUEIRO

FONTE E LAVADERO
DE NEIRO

FONTE
DO JOUTO

POZA
DA LAMBEIRA

EMBALSE
POBONERA RÍO ULLO

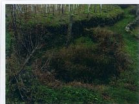
TOL-REGO

FONTÉ POZA
DOS CASIÑEIRAS

LAVABEIRO PANTILLÓN

POZA
FONDO DA BELLA

FONTÉ CON POZA
OS COCHINOS

FONTE-POBA OS
CASTIÑEIRIÑOS III

LA VADEIRO

F. PONTAÍÑA

POBA
A LANDEZAS

VISTA POBA
O RESUBIRO

FONTE E LAVABEIRO
ROIGOVIA

F. F. L. DE PIÑEIRO

POÇA
DE GARDAVAL

DUAS POÇAS
A REGHA

FONTE
OS CANOS DA LAXE

VISTA PARA
OS COQUELHOS

PONTE PARA
CAMOES DA LAXE

PONTE PARA
GARBAIHA

PARA
DALAXE

LAVADERO
CAVADAVELLA

OLLEIRO POZA
CASTELETALÑOS I

F. SOUTO

F. E. L. PONTILLÓN I

POZA
DO REGUEIRO

PONTE E POZA
OS CASTELETALÑOS II

LAVADEIRO FONTAIÑA

FONTE
DA GALLOTA

FONTE
RIBEIRO

RAÑADOIRO

POZAS DE CORNEDEA 1

LAVADEIRO DO CAPARIÑO

LAVADEIRO DE FORTARTEIRO

POZA DO LAVADEIRO DE FORTARTEIRO

POZAS DE CORNEDEA 2

POZA DO SESTA'

POZÁ DO PRADO .

POZO DO SALGUEIRIÑO

FONTE DO CAPARIÑO

FERYENBIDE CORNEDA

FONTE DE FORTARTEIRO-1995

POZAS DE CORNEDA

CONDUCTO DE AUGA POZA
DO SESTÁ

FONTE DE FORTARTEIRO

ACUEDUCTO PARADÓN

~.VILAR.~

POZO FONTE DO
REQUEIRO

REQUEIRO DAS ANCHAS

POZO DO REQUEIRO
DAS ANCHAS

FONTE DE AMEAN

LAVADEIRO
CARALLEIRA

REQUEIRO DAS ANCHAS
2

POZO DO PRADO

REQUEIRO DO POZO DO
REQUEIRO

POZO DAS CORTES

LAVADEIRO
FONTE DO REQUEIRO

POZO CARBALLERA

LAVADEIRO DO
REQUEIRO DAS ANCHAS

FONTE DA CARDELEIRA

BOQUE NOS DO
POZO DO PARDO

FONTE DO REBUSIRO

~ VOCABULARIO ~

Aclarar: Volver a lavar a roupa con auga ata quitarlle o xabón.

Balde: Recipiente para sacar e transportar auga.

Baldrucar: Saltar un líquido espandéndose en pingas.

Bala: Varilla para medir o líquido que hai nun depósito.

Enxaugar: Aclarar con auga limpa.

Leira: Terreo de labranza.

Mulido: Rasca de palla ou trapa que se coloca encal da cabeza para poder levar nela con comodidade o balde, a sella...

Nascença: Comezar a abollar auga.

Olleiro: Auga que xorde da terra ou dunha pena.

Quiñón: Parte de algo que lle toca a un membro participante.

Requeiro: Pequena rega de auga.

Ritapa: Sistema de reparto da auga que consistía en regar cando outra regante non estivese presente.

Rolda: Vez que lle corresponde a cada veciño no uso da auga das pozas de regar e regadeiros.

Perrón: Anaco de terra cuberto de herba.

Pesta: Tapa que se ponía nos baldes ou nas sellas para que non baldrucara a auga.

ANEXO I

exhibe su D.N.I. número: 38.108.888.-----

Manifiesta su voluntad de otorgar testamento abierto, para lo cual tiene, a su juicio y al de los presentes testigos que luego se dirán, capacidad legal bastante para testar; y, al efecto ordena su última voluntad conforme a las siguientes -----

----- C L A U S U L A S : -----

PRIMERA.- Lega a su esposa, el usufructo vitalicio de todos los bienes de su herencia, -- con relevación de fianza y con facultad de talar y vender toda clase de árboles.-----

SEGUNDA.- Instituye herederos a sus hijos, quienes se repartirán la herencia del testador, en la forma siguiente: -----

ADJUDICA A LA HIJA MARIA-ISAURA, los bienes siguientes : -Finca rústica denominada "PRADO", locatedo-ropado, con nueve horas de agua todos los jueves y el once de Julio, todas las lunas doce horas, en el charco "Dña Cortes".

Las fincas rústicas denominadas "ANTONIA -
de ABAJO", regadía con el agua del pozo de abajo,

con turno en viernes de noche y el sábado de día, -

así como el mismo sábado de día con agua del pozo

de La Veiga del Rozo, pasando por dos presas por-

la finca de Elvira Sabajanes Portela, una entra -

por los pies de la finca de Argentina Reguera, y/

otra por la cabecera y la otra semana había el -

turno pasando al sábado por la noche y el de arri-

ba, también el domingo por el día; también se rie-

ga con el agua de "Cartas" a los diez días, a par-

tir con los socalcos. - "NAVAL", regadía. - "REGUEI-

RO", a campo, es regadía todos los martes de día o

de noche. - "COLMENAL", a campo; regadía con el agua

del pozo de "La mina", cruzando la finca de Agustín

Fernández. - "CABADA DO ROZO", a tojar, su camino de

carro pasa por la finca de Carmel Parada Reguera.

"CASA DOS TEIXUGOS", a tojar. - "CILAN DAS

"CACHADIRAS", a tojar (esta es ganancial); "VENTA-

XE," a tojar, de la cual le adjudica tan solo la
mitad.- "PEREIRO GRANDE", a tojar, que linda al -
Norte, con Maximino Portela Canicouba.- "MOLINO -
DEL RIO DE ARRIBA", nueve horas a los quince días
y tres horas en la semana siguiente.- Y "MOLINO -
DAS CABADAS". -----

ADJUDICA AL HIJO JOSE, las fincas rústicas-
denominadas "CACHADIÑAS", labradío- regadío con -
agua de 5Cartas.- "BARCHIOR", a labradío-regadío,
es decir, su participación ganancial en la misma.-
"COUTADA", a tojar.- "CHOUSA", labradío-secano, su
participación ganancial en la misma.- "COCHIÑOS", a
tojar.- "CASARÓN DAS CACHADIRAS", a tojar.- "LEIRA
"DO PEREIRO", a tojar, que linda al Norte, herederón
de José Bouñosa.- "CADILLOS", a tojar, es decir, la
mitad de la misma.- "CORNEADO", a tojar.- "AMEAN".- "MO
LINO DEL RIO DE ABAJO".- "FONTIÑAS", a tojar.- "MOLI
NO DAS CABADAS". -----

ADJUDICA AL HIJO LUCIANO, las fincas rústicas-
denominadas: "SARANOJOS", a labradío-regadío.- "PARIA

1H4687509

CLASE 7ª

a tojar.-"SEXTAS"; a tojar; y, la mitad de la -
llamada "EL ESTERIL", también a tojar.- Y el "PUNTO
NO LAS CALABAS". -----

ADJUDICA A LA HIJ. HERMINIA, los bienes si-
guientes: -----

Casa matriz que heredó la testadora de su-
madre, sita en el lugar del Vilar-Puentesampayo,
con su terreno unido, con todo lo existe dentro
de la misma a puertas cerradas. -----

Aclara la testadora que ella ni su marido
ocupan la casa anteriormente adjudicada a la --
hija Herminia, pues en la actualidad están vi-
viendo en compañía de su hijo María Isaura. ---

Adjudica así mismo a esta hija Herminia,-
las fincas rústicas denominadas: "ANTONIA LE -
ANDIDA", a campo-regadío con seis horas de agua

AGRADECIMENTO.

Para rematar queremos dar as grazas a todas as persoas que nos axudaron neste traballo xa que sin eles non sería posible: nosos pais e nais, avós e avoas, veciños e veciñas, amigos e amigas, e a D. Manuel Somoza Martínez, que coa súa charla sobre os costumes do uso da auga ensinounos moitas cousas que non sabíamos.

Grazas a todos por acompañarnos ás lugares onde se atopaban as fontes, pozos de regar, lavadeiras, e regueiros.

Fátima Mirán Buga

Rodrigo Caballero Somoza

Egrain Pena Bagreira

Iergio

Alonso

Keigo

Antía Andreu Rodríguez

Anxo Albain García

Coordinadora: Carmen Cid Cadavid

Raúl Carballea Sánchez

ÍNDICE

• Introducción	_____	1	
• Ormizteiras	_____	2	
• As fontes	_____	3	4
• Lavadeiras	_____	5	
• Poem de regar	_____	6	10
• Mapa da zona	_____	11	
• Fontes de Acededo	_____	12	13
• Fontes de Cocheiro	_____	14	15
• Fontes de Caricouva	_____	16	17
• Fontes de Bente Sampaio	_____	18	24
• Fontes de Riaçadaino	_____	21	27
• Fontes de Vilar	_____	21	30
• Vocabulario	_____	24	
• Anexo I: Documentos	_____	28	
• Agradecimentos	_____	33	